

ס פ ר י ם

צבי בר-ניב: העבודה במשפט העמים *

במרכזו של הספר עומד אירגון העבודה הבין-לאומי. החלק הראשון ("בינאום בעיית העבודה") עוסק בתולדות הרעיון של פעולה בין-לאומית בתחום דיני העבודה, במימושו של הרעיון על-ידי הקמתו של אירגון העבודה הבין-לאומי, במבנה האירגון וכדרכי הפעולה שלו, אם בדרך של מחקר, יעוץ וסיוע מעשי למדינות השונות ואם בדרך של קבלת אמנות והמלצות. החלק השני ("קודכס העבודה הבין-לאומי") מתאר ומנתח בפירוט את האמנות וההמלצות שנתקבלו על-ידי אירגון העבודה הבין-לאומי לפי נושאייהן. בין הנושאים הנדונים: הזכות לחופש ההתאגדות, מגיעת אפליה בעבודה, הכוננת עובדים באמצעות שירותי תעסוקה, שעות עבודה ומנוחה, חופשה שנתית, שכר עבודה, עבודה נוער ועבודה נשים, הבטחון הסוציאלי, ועוד.

אירגון העבודה הבין-לאומי עומד במרכזו של משפט העבודה הבין-לאומי. במשך חמש שנים שנות קיומו של האירגון נתקבלו בו כמאה אמנות וכמאה ושלשים המלצות (עמ' 105). אכן, בשל הצורך לקבוע תקנים שיהיו ניתנים לביצוע אף במדינות מתפתחות, בדרך כלל אין האמנות תופסות מרובה, אלא מסתפקות בפשרה בין המצוי לבין הרצוי. אך הפשרה היא שאיפשרה ולמעשה אף לחצה על מדינות רבות לאשר את האמנות. הרבה מדינות, שראו את ביצוע האמנות כמצוי בהישג ידן, שאפו בכנות להנהיג בתחומן את התקנים המתקדמים מבחינתן, כפי שנקבעו באמנות. היו אמנם מדינות שהתחלטתן לאשר אמנות הושפעה גם משיקולים של יקרה ואף מטעמים הכרוכים במאבק האידי-אולוגי שבין גושי המדינות. אך, אם כך ואם כך, האמנות נתנו תגופה של ממש לפיתוח דיני העבודה ועם זה גם לקידום מצבם של העובדים. כאחת, אירגון העבודה הבין-לאומי יש בו ובפעולתו דוגמא מאלפת ומעודדת לשיתוף פעולה פורה בין מדינות, שהצמיחה מערכת מסועפת של משפט בין-לאומי, אשר השפעתו הברוכה מורגשת היטב בשיטות המשפט הלאומיות.

סקירה של האמנות שמקורן באירגון העבודה הבין-לאומי שקולה למעשה כסקירה של משפט העבודה הבין-לאומי הפומבי. מתבקש היה, לכן, שספר המוקדש בעיקרו לסקירה כזאת יזכר בשם זה. אכן, בפתח הספר מציין המחבר שעיקר עניינו במשפט העבודה הבין-לאומי הפומבי¹. אף-על-פי כן, אומר המחבר, העדיף לקרוא לספר בשם

* תוצאת עם עובד, תל-אביב, תשכ"ט, 239+53 עמ'.
1 להבדיל ממשפט העבודה הבין-לאומי הפרטי, המסדיר אותם עניינים שבדיני העבודה הלא-

העבודה במשפט העמים, כיוון שהספר עוסק גם "בבחינות מסוימות של משפט העבודה כפי שהוא מופעל בתחום המדינות עצמן" (עמ' 8). אך ההבדל בין השמות אינו ברור, והשם שנבחר מדגיש כמדומה את השולי, ואולי אף יש בו כדי להטעות, שכן הספר אינו נותן סקירה, ולו גם מקוטעת של משפט העבודה כפי שהוא מוסדר במדינה זו או אחרת. פה ושם גדון בקצרה ענין מסויים המתייחס למשפט הלאומי של המדינות. אך הדבר נעשה בדרך אגב, בעיקר כדי להדגים ולהסביר קשיים בביצוע האמנות או בעיות בפרשנות האמנות, ולא באורח שיטתי.

מבחינה אחת, בכל זאת, יש טעם בשם שניתן לספר: משפט העבודה הבין-לאומי, כביטוי באמנות של אירגון העבודה הבין-לאומי, הטביע חותם על משפט העבודה הלאומי. אמנם ראוי שלא להגזים, אך אין גם למעט, מן ההשפעה של האמנות על התחיקה הפנימית. כפי שמציין המחבר (עמ' 233—235), חוקי העבודה הלאומיים משקפים בראש ובראשונה את התנאים והצרכים הלאומיים. יחד עם זאת, לא נדיר הדבר שחקיקה לאומית בתחום העבודה מוצאת השראה ונוטלת דוגמא מאמנה בין-לאומית.

ישראל משמשת דוגמא נאה. בישראל, אומר המחבר (עמ' 236), "משהחלט על חקיקה בנושא מסויים שבתחום העבודה, ניסו המיד להגיע לנורמות המתחייבות מהאמנות המתייחסות לאותו נושא". לעתים מוזמנות נאמר במפורש בדברי ההסבר להצעות חוק ישראליות כי ההצעה נוסחה תוך התחשבות מלאה באמנה פלוגית או בהמלצה אלמונית, וכי חקיקת החוק תאפשר לישראל לאשרר את האמנה (שם). ואמנם, בעקבות החוקים שנתקבלו אשררה ישראל מספר גדול של אמנות — למעלה משלושים². המחבר מביא דוגמאות אחדות להשפעה ישירה ובלוטת של האמנות על חוקי העבודה הישראליים (עמ' 237). ביניהן ראוי לציון מיוחד סעיף 27 של חוק הסכמים קיבוציים, תשי"ז—1957, הקובע כי שר העבודה לא יתן צו הרחבה אלא אם, בין היתר, "התוראת בהסכם הקיבוצי שהן נושא לצו ההרחבה אינן בסתירה לאמנת עבודה בינלאומית שישראל אישרה אותה"³.

השאלה המעניינת במיוחד את המשפטן בישראל היא, אם בצד ההשפעה ההיסטורית של האמנות על תחיקת העבודה הפנימית, קיימת גם השפעה פרשנית. למרבה הצער, אין המחבר עוסק בשאלה זאת. יתכן שההסבר נעוץ בעובדה שעד כה נמנעו בתי המשפט בישראל מלהיזקק לאמנות הבין-לאומיות לצורך פרשנות של חוקי העבודה. אך מסתבר שבתי המשפט לא נזקקו לאמנות כיוון שעורכי-הדין לא המריצו אותם לעשות כן. ואולי תלויה תאשמה במורי-משפט ובספרי-משפט שלא הפנו תשומת-לבם של עורכי-הדין למקור פרשנות זה. דומה שנוצר כאן מעין מעגל-קסמים שצריך, אף אפשר, לפרוץ אותו. הלכה פסוקה היא בישראל כי בית המשפט יהיה נוטה לפרש

מיום, אשר כרוכים בהם יסודות של שיטת משפט זרה, כגון הסכם שנערך בין אזרחים של מדינה אחת לביצוע עבודה במדינה אחרת. על משפט העבודה הבין-לאומי הפרטי, ראה:

I. Szaszy, *International Labour Law*, Sijthoff, Leyden, 1968

2 ראה בנספח 3, עמ' 266—268, רשימה של האמנות שאושרו על-ידי ישראל והחוקים הישראליים המתייחסים לאמנות אלה.

3 ראה גם: צ. ברנזון, השפעת אמנות עבודה בינלאומיות על המשפט הישראלי, עבודה וכיפוח לאומי (ירחון משרד העבודה), מאי 1969, עמ' 197—199. ראה מאמרים נוספים על אירגון העבודה הבינלאומי שפורסמו שם (חוברת מיוחדת ליובל החמישים של האירגון).

חוק בדרך שתתיישב עם אמנה בין-לאומית שאושרה על-ידי ישראל.⁴ ויש להניח כי נטייה זאת תהא חזקה במיוחד כאשר ברור לעין כי המחוקק נתכוון להתאים את הוראותיו לדרישותיה של האמנה. יתירה מזאת, אפילו לא הצטרפה ישראל לאמנה מסויימת, עדיין אפשר שיהיו לאותה אמנה משמעות ומשקל במשפט ישראל, לפחות לצורך פרשנות, ואולי אף יותר מזה.⁵

רבה התועלת שניתן להפיק מנוסח האמנות, מעבודות ההכנה שלהן ומפירושים שניתנו על-ידי בית הדין הבין-לאומי או גופים בין-לאומיים אחרים, לצורך פירושה של חוקי העבודה הישראליים. לעתים, ניתן ללמוד בדרך זאת על משמעותם של ביטויים מעורפלים או סעיפים קשים. למשל, הוראות האמנה בדבר אפליה (עבודה ומשלח יד), 1958 (עמ' 126), יש בהן כדי להבהיר את מובנו של סעיף 42 לחוק שירות התעסוקה, תשי"ט—1959, בדבר איסור הפליה בשליחת אדם לעבודה. לעתים ניתן אפילו ללמוד מהבדלי ניסוח בין החוק לבין האמנה. כך לדוגמא, חוק שכר שווה לעובדת ולעובד, תשכ"ד—1964, קובע בסעיף 1 כי "מעביד ישלם לעובדת שכר שווה לשכרו של עובד באותו מקום עבודה בעד אותה עבודה". לאחר שנתקבל חוק זה אשררה ישראל את האמנה הבין-לאומית בדבר שכר שווה משנת 1951. אך באמנה זאת מדובר על שכר שווה עבור עבודה בעלת ערך שווה, ולא עבור אותה עבודה. מה המשמעות שיש לייחס לשוני זה? המחבר דן באמנה ומציין כי ישראל אשררה אותה, אך אינו עומד כלל על השוני (עמ' 165—167).⁶ גם בעניינים אחרים, בהם מתייחס המחבר לתחיקה הישראלית, על-פי הרוב הוא עושה זאת בקיצור רב, כאילו אגב אורחא, ללא נסיון להשוות את החוק הישראלי לאמנה ולהוציא מכך את המסקנות הראויות.⁷ בשל כך מוגבלת התועלת המעשית שיכול עורך-דין בישראל להפיק מספר זה, אף שתועלת מסויימת ודאי שטמונה בו, שכן הדיון המפורט והמעמיק באמנות מוסיף הרבה להבנת החוקים הישראליים המקבילים. חבל, בכל זאת, שהוחמצה כאן ההזדמנות לקרב במידה ממשית יותר את עורכי-הדין והשופטים בישראל למשפט העבודה הבין-לאומי. לשם ההגינות צריך לומר שהמחבר לא נתכוון כנראה לזווג בספר זה בין המשפט

4 ראה, לדוגמא, ע"פ 131/67 קמ"אר נ. מדינת ישראל, כ"ב פד"י (2), 85, 112.
 5 השווה ע"א 65/67 לפרשינסקי נ. קירשן, כ"א פד"י (2), 20, 26; בג"צ 103/67 ידה אמריקן ארופין בית אל מישיג' נ. שר הסעד, כ"א פד"י (2), 325, 329, 333. יתכן שמשפט העבודה הבין-לאומי, כפי שבא לידי ביטוי באמנות של אירגון העבודה הבין-לאומי, הפך ונהיה בחלקו גם משפט בין-לאומי מנהגי, ולא רק הסכמי, ובתור שכזה בעל תוקף מחייב ללא צורך בקליטה בדרך החקיקה הפנימית. השווה ע"פ 174/54 שפמפפר נ. היועץ המשפטי, י' פד"י, 5.
 6 האוזמן וגולדברג עשו זאת בספרם על דיני עבודה, 1969, עמ' 352. לדעתם יש משמעות לשוני. הם מסבירים כי מבחינה אחת הנוסח הישראלי צר יותר, ואילו מבחינה אחרת רחב יותר, מן הנוסח של האמנה.
 7 בהקשר זה ראוי לציין שמפתח העניינים של הספר, אף שבדרך כלל הוא מפורט ומדויק, לוקה בחסר בקשר לישראל. כך, למשל, מציין המפתח את העמודים בהם מתייחס הספר לישראל, אך חסרים כאן עניינים אחדים המוזכרים בעמ' 89, 105, 128, 130. לעתים, מפנה המפתח לחוקים ישראליים על-פי נושאייהם (כגון, חוק שירות לאומי, תשי"ג—1953, וחוק שירות עבודה בשעת חירום, תשכ"ז—1967, בנושא של עבודה כפיה), אך לא המיד (למשל, חוק שירות התעסוקה, תשי"ט—1959, נידון בעמ' 236—237, אך אין הדבר מצויין בנושא של שירות תעסוקה). מבחינתו של הקורא המסתמך על מפתח העניינים כדי למצוא תשובה לשאלה מסויימת, יש בכך חסרון ממשי.

ספרים

הישראלי לבין המשפט הבינלאומי בתחום העבודה. יתכן שזו צריכה להיות מלאכה בפני עצמה, וודאי שהיא מחייבת עבודה מרובה. אם ימצא מי שיתפנה לה, יהיה לו ספר זה בסיס מצויין לבנות עליו. אין לנו אלא לקוות כי מלאכה חשובה זאת תיעשה, וכי מר בר-ניב יהיה העושה. לפחות יוכל לעשות זאת, בדרך אחרת, במסגרת תפקידו כנשיא בית הדין הארצי לעבודה.

בשטח זה אין לנו איש כשיר ומתאים כמר בר-ניב. הוא משלב נסיון וידע מרובים הן בתחום של חקיקת העבודה בישראל והן בתחום של אירגון העבודה הבין-לאומי. במשך שנים רבות, כאשר שימש בתפקיד היועץ המשפטי של משרד העבודה, היה ראש וראשון בניסוח חוקי העבודה הישראליים. אותו זמן השתתף בקביעות כנציג של ממשלת ישראל בוועידות של אירגון העבודה הבין-לאומי, ובמשך תקופה של שנתיים לערך אף שימש יועץ באירגון זה. נסיונו העשיר בא לידי ביטוי בולט ומוצלח בספר. אין הוא מסתפק בתיאור האירגון והאמנות, כפי שמשתקף הדבר בספרים ומסמכים למיניהם, אלא מספר אף על מעשים והתפתחויות המוכרים לו מנסיונו האישי, ויש בכך כדי להוסיף ענין והבהרה.

הספר כתוב בצורה מצויינת: מבנה טוב, לשון בהירה, והבהנה בין עיקר לטפל. במיוחד יש לשבח את המחבר על שהוא מציג יפה את הרקע המדיני והחברתי של האמנות, מדגיש את הפער בין ההלכה לבין המעשה, ומסביר את הבעיות והקשיים שנתעוררו אגב נסיון לאכוף את האמנות. בשל כך יש בספר ענין ולקח לכל מי שמתענין במשפט הבין-לאומי בדרך כלל, במיוחד למי שרוצה ללמוד על דרך הפעולה של אירגונים בין-לאומיים, ועוד יותר מזה למי שמבקש להעמיק הבנתו בדיני העבודה לא רק הדינים הבין-לאומיים אלא גם החוקים הלאומיים.

פרופ' יצחק זמיר

מ. גולדברג—י. פלומין, דיני ירושה ועזבון *

לפנינו ספר המנסה להקיף ולסקור את הבעיות המשפטיות המתעוררות עקב פטירתו של אדם והשלכות מאורע זה על שטחים רבים. מבחינה זו ספר זה הינו החיבור הראשון המנסה לכרוך יחד תחת קורת גג אחת את כל האספקטים המשפטיים הנובעים מפטירת אדם, החל במסע עזבון וכלה במצב שותפו; אין כמעט שטח משפטי רלוונטי שלא נסקר על-ידי המחברים.

הספר מחולק לתשעה פרקים המהווים יחידות דיון באספקטים השונים הללו. הפרק הראשון קרוי: "חוק הירושה" ובו מצויים דיני הירושה והעזבון. לקורא המצפה למצוא בפרק זה ניתוח של דיני הירושה מחכה אכזבה לא מועטה. מרבית הפרק הינה ציטוט הסעיפים של חוק הירושה¹ והתקנות שהותקנו על פיו², ואף בציטוטים אלה חל שיבוש³. סוגיות רבות בעלות חשיבות משפטית, עיונית ומעשית כאחד מובאות בספר בצורה מתומצתת מדי וללא הסבר הפרובלמטיקה והבוגונויות הדעות בסוגיות הנדונות.

בסוגיה משפטית פילוסופית ועיונית כמו סדר הפטירות, או "שניים שמתו כאחד", הסתפקו המחברים בהבאת סעיף 9 לחוק תוך מתן 2 דוגמאות להפעלתו בכמה שורות. לשם השוואה מעניין להזכיר מהו המקום שתפסה סוגיה זו בספר אחר, כללי יותר, הן במעמד האישי בכלל⁴.

יתר על כן, עקרונות הירושה על-פי דין הנהוגים בישראל, דהיינו: השיטה הפרונטלית והירושה בקבר, אינם מוזכרים כלל בספר והמחברים מסתפקים בהבאת הוראות הפרק השני לחוק (סעיפים 10—17) ובמתן דוגמאות מספר להפעלת הכללים הקבועים בסעיפים אלה. הדוגמאות שהובאו נכונות ומבהירות יפה את האמור בסעיפים הנ"ל, אך ברור שאין זה תחליף נאות להסבר שיטתי וממצה של עקרונות הירושה על-פי דין⁵.

אף אם נאמר כי גישת מחברי הספר הינה גישה מעשית ופראגמטית ולא עיונית, ניווכח לדעת כי גם נושאים בעלי חשיבות מעשית מרובה לא נידונו ולא לובנו די צרכם; כוונתי

* מ. גולדברג—י. פלומין, דיני ירושה ועזבון, זכויות וחובות יורשים, מסיים וגמלאות, סדן, תל-אביב, תש"ל—1970, 228 עמ'.

1 חוק הירושה, תשכ"ה—1965, ס"ח 446, עמ' 63.

2 תקנות סדרי הדין בעניני ירושה, תשכ"ו—1966, ק"ת 1793 (מיום 8.11.65) עמ' 228.

3 בעמ' 4 בדיון בהסתלקות מעזבון נאמר: "ליורש מותר להסתלק לטובת אדם אחר מסויים (או אנשים מסויימים), בתנאי שאלה יהיו בן-זוגו או ילדיו של הירש (סעיף 6(ב)).". בדיקה בחוק מגלה שזאנשים שלטובתם מותר ליורש להסתלק חייבים להיות בן-זוגו או ילדיו של המוריש, ולא של הירש. אך ראה את דברי ההסבר לסעיף 50 לחוק (בעמ' 17) שם מוזכרת הסתלקות לטובת קרובי המוריש, כפי שצריך להיות.

4 מ. זילברג, המעמד האישי בישראל, מפעל השכפול וגוילים, ירושלים, תשי"ח—1958, עמ' 285—322.

5 השוואה: זילברג, שם, עמ' 182—210.

לזכויות בן-הזוג בירושה על-פי דין. סוגיה זו נידונה בעמ' 8 לספר והמחברים מאזכרים את שני פסקי הדין העיקריים (אך לא היחידים) בסוגיה זו: פרשת פינקלשטיין⁷ ופרשת צוקרמן⁸, ומוזכרים את ההלכות הנקבעות בהם. גם פה מוצגת תמצית ההלכה שנקבעה ללא הסבר מעמיק וללא הצגת הבסיס לדרך החלוקה. זאת ועוד, סוגיית ירושת בן הזוג זכתה להתעניינות רבה בספרות המקצועית⁹ והמחברים לא טרחו להזכיר ולו מאמר אחד מהמאמרים הרבים בסוגיה זו, שמרביתם הינם מעשיים מאוד ובאחד מהם מצוייה אף טבלה מתמטית היכולה לשמש עזר רב למנסה לפתור בעיה בה כרוך סעיף 11 לחוק הירושה¹⁰.

ברם, בדוגם בסעיף 11 לחוק מעלים המחברים בעיה מעניינת: מה טיבם של מטלטלין השייכים לפי המקובל ולפי הנסיבות למשק הבית המשותף, שלפי הרישאה של הסעיף עוברים כולם לבן הזוג? האם בגדר "מטלטלין" כאלה כלולים תכשיטים, בגדי בן הזוג, ואולי אף מכונת פרטית? שאלה זו לא עלתה עדיין בפני בתי המשפט ויפה מעירים המחברים: לפסיקה פתרוניים.

לאחר דיון בכללי הירושה על-פי דין הנים המחברים בירושה מכוח צוואה. גם כאן מובאים סעיפי החוק הרלוונטיים, והמחברים עוסקים בבעיה מעניינת: מה היחסים בין שני יורשים שהמצוה ציחה את הנכס לשניהם על מנת שיזכה בו השני לאחר שזכה בו הראשון. המחברים מסבירים את הפרובלמטיקה שביחסי השניים, בזכותו של השני לדרוש מהראשון את הנכס או את חליפו, וכו'. כאן היה מקום להזכיר סוגיה מקבילה מהמשפט העברי "לך, ואחריך לפלוני" בה נידונה בהרחבה הבעייתיות שביחסי שני הזוכים¹¹.

סוגיית מזונות מן העובון המובאת לאחר הדיון בירושה מכוח צוואה – הינה בהירה ושיטתית; ראויים לציון הסדר הפירוט של הצגת מערכת השיקולים הניצבת בפני בית המשפט בבואו לפסוק מזונות מן העובון.

בפרק זה מופיע גם דיון בצו הירושה ובצו קיום צוואה תוך הסבר, מפורט מדי, לדעתו, של הצדדים הפורמליים בקבלת הצווים הנידונים. לאחר מכן מוסברים דיני שמירת העובון, הנהלתו וחלוקתו. פה יש הסבר רחב ומעשי ואכן ראוי לכל מנהל עובון שיקרא דפים אלה שינחו אותו בתפקידו כמנהל העובון. הוראות חוק הירושה לגבי המשפט

6 ראה למשל: ע"א 739/68 פהימה נ. פחימה, כ"ג פד"י (1), 630. וכן ראה את פסקי הדין המצוטטים במאמרים המובאים בה"ש 9 להלן.

7 ע"א 83/68 עובון המנוח פינקלשטיין נ. פינקלשטיין, כ"ב פד"י (1), 618.

8 ע"א 237/68 צוקרמן נ. צוקרמן, כ"ב פד"י (2), 955.

9 א. גולדברג, "בשולי חוק הירושה תשכ"ה", הפרקליט, כרך כ"ב, עמ' 98, בעמ' 99; א. רוטנשטרייך, "שניים אוחזים בטלית – זכות בן-הזוג בירושה", הפרקליט, כרך כ"ב, עמ' 445; י. כ., "הערות לענין זכות בן-הזוג בירושה", הפרקליט, כרך כ"ג, עמ' 23; א. רוטנשטרייך, "פירוש סעיף 11 לחוק הירושה תשכ"ה-1965 – כיצד?" הפרקליט, כרך כ"ד, עמ' 284; ד. פרידמן שאזה, "לפירוש סעיף 11(א) לחוק הירושה תשכ"ה", הפרקליט, כרך כ"ד, עמ' 284; ד. פרידמן "היחס בין זכות התורים לששית מהעובון לזכות בן-הזוג", הפרקליט, כרך כ"ה, עמ' 295; פ. ש. פרלס, "התחרות בזכויות ירושה בין בן-זוג לבין תוריו של המוריש", הפרקליט, כרך כ"ה, עמ' 644; א. שטינלאוף, "ירושת קרובי המוריש לצד בן הזוג", משפטים, כרך א', עמ' 420; א. שטינלאוף, "ירושת ילדי המנוח ותוריו לצד בן הזוג", משפטים, כרך א', עמ' 634.

10 א. שטינלאוף, שם, כרך א', עמ' 431.

11 ראה: בבא בתרא, קלו ע"ב – קלו ע"א; רמב"ם, הלכות נזירה ומתנה, פרק י"ב, הלכות ג'–ו'; שו"ת חיים, סי' רמ"ח.

הבינלאומי הפרטי מוזכרות אף הן בפרק זה אך גם כאן מסתפקים המחברים בציטוט הסעיפים הרלוונטיים ושני פסקי דין שניתנו בענין, ללא הסבר מעמיק של סוגיה חשובה ובעייתית זו.

בסיום הפרק מובאים דיני רישום זכויות קנייניות במשרדי ספרי האחוזה. מבחינה מיבנית מקומו של נושא זה הוא בפרק השביעי (ראה להלן), וקשה להבין מדוע הוא נכלל בפרק הראשון הנושא את הכותרת: חוק הירושה. המחברים התבססו בסוגיה זו על פקודת העברת הקרקעות¹², במקום להתבסס על חוק המקרקעין החדש¹³ שביטל פקודה זו¹⁴.

הפרק השני בספר דן במס עזבון. כאן, שלא כמו בפרק הראשון, הדיון מעמיק, שיטתי ומפורט. מרבית הספרים הדנים בענייני מסים מזכירים את מס עזבון בדפים מועטים בלבד¹⁵, ואילו כאן הדיון נרחב¹⁶ וברור, וכאן ימצא המחפש תשובות לבעיות בתחום מס עזבון. בפרק זה לא הסתפקו המחברים בהבאת סעיפי היבשים של החוק אלא הביאו לידיעת הקוראים את הפרקטיקה הנוהגת במשרדי מס עזבון¹⁷, דבר שיקל מאוד על המתעסק הלכה למעשה בניהול עזבון, בכלל, ובייעוץ לקביעת מס עזבון ושומתו, בפרט. בפרק זה יש, איפוא, שילוב של הדין והפרקטיקה.

בעיה מעניינת המובאת בפרק זה, היא, מה טיב זכותו של דייר סטוטורי לצורך מס עזבון. במס עזבון חייב רק נכס של העזבון. טענת המחברים היא: בידי הדייר המוגן אין נכס אלא זכות משפטית להתגונן כנגד תביעת הפינוי של בעל הבית לפינוי המושכר; לפינוי אם כן טענה פרוצדוראלית בלבד ולא זכות קניינית. טענה זו, כפי שמעירים המחברים, טרם התבררה בפני בית המשפט העליון, אך אין ספק שאם תגיע בעיה זו לדיון משפטי נזכה לניתוח מעמיק של מהות דמי המפתח וזכויותיהם הקנייניות של בעל הבית והדייר באספקלריה פיסקלית, דהיינו: האם בידי הדייר "נכס" לענין מס עזבון, אם לאו¹⁸.

בפרק זה ישנו דיון קצר יחסית, על נכסים משותפים של בן הזוג. שוב עלינו לציין כי הדיון בסוגיה זו קצר מדי, והמחברים אזכרו את פרשת ברנר¹⁸ בלבד, אשר הינה הלכה חשובה בסוגיה זו, אך אין היא היחידה¹⁹. גם כאן לא הובאו מאמרים מהספרות המקצועית²⁰, על אף חשיבותם; האחד מבקר את ההלכה²¹, והשני תוחם את גבולותיה

12 חוקי איי, כרך ב', פרק פ"א, עמ' 855.

13 חוק המקרקעין, תשכ"ט—1969, סי' 575, עמ' 259.

14 ראה סעיף 158(4) לחוק.
15 ראה למשל: ויתקון-נאמן, דיני מסים, מס הכנסה, עזבון ושבח, מהד' רביעית, שוקן, ירושלים—תל-אביב, תשכ"ט, עמ' 286—293.

16 כ"44 עמודים (עמ' 37—81).

17 לגבי חוק המשכון נפסק כי "יידות סטוטורית הינה נכס. ראה: ע"א 200/69 הנאמן לנכסי משה ברך בפשיטת רגל נ. בונם נכסי משה ברך ואח', כ"ג פד"י (1), 766.

18 ע"א 300/64 ברנר נ. מנהל מס עזבון, י"ט פד"י (2), 240 (פס"ד זה מצוטט בעמ' 45 ושם בטעות נכתב: פד"י ט', וצ"ל: פד"י י"ט).

19 ראה גם: ע"א 253/65 בריקר נ. בריקר, כ' פד"י (1), 589; ע"א 135/68 בראלי נ. מנהל מס עזבון, כ"ג פד"י (1), 393, וכן פסקי הדין המאזכרים במאמרים המובאים בהיש 20 להלן.

20 ראה י. א. רונצוויג, "שיתוף קנייני בנכסים בין בעל ואשתו", משפטים, כרך א', עמ' 185; א. ידון, "הלכת ברגר-בריקר-בראלי — גם כלפי חוץ? הפרקלים, כרך כ"ה, עמ' 442, והספרות המאזכרת במאמרים אלה.

21 רונצוויג, שם.

ביחס לצד ג' ²². כמו כן היה מן הראוי להזכיר במקום זה את הצעת החוק החדשה ²³ הבאה לתת הסדר סטטוטורי ליחסים הממוניים שבין בני הווג.

ראויה לציון ראייתם הכוללת של המחברים את מכלול הדינים הפיסקליים החלים על מתנות. המחברים מזכירים את הוראות סעיף 3(א) (3) לחוק מס עזבון והוראות מס רווחי הון על נתינת מתנה סתם (עמ' 50). המחברים מציינים בצדק שכתוצאה משילוב שני חוקים פיסקליים אלה ידול במקרים מסוימים מס של 80% על מתנה שניתנה תוך חמש שנים מיום הפטירה: הנותן ישלם מס רווחי הון וירשיו יחיבו במס עזבון אם לא ישכנעו את פקיד השומה ביחס לתום ליבו של המוריש – גותן המתנה. לפתרון בעיה זו פונים המחברים בדרישה למחוקק לשנות את החוק ולמנוע עוול משווע זה (עמ' 54).

לשם הבהרת דיני מס עזבון הובאו בספר צורות חישוב מתמטיות פשוטות ²⁴ שיקלו רבות על העוסקים בצד המעשי של מס עזבון. עזרה נוספת ניתנת לקוראים המתעניינים בצד הפרקטי של מס עזבון על-ידי הבאת טבלאות רבות המקלות ביותר על חישוב המס ²⁵.

הפרק השלישי של הספר דן בהשלכות ובבעיות הספציפיות המתעוררות בנושא מס הכנסה עקב פטירתו של אדם. גם בפרק זה מורגש הרצון להציג בפני הקורא את הדין החקוק יחד עם הפרקטיקה הנהוגת; בפרק מצוטטים בנוסף להוראות פקודת מס הכנסה גם הוראות פנימיות של נציבות מס הכנסה ²⁶, דבר המקל על הבנת הצד המעשי והביע צושי של מס הכנסה ביחס לנפטר או ליורשיו.

בדיון על מס עזבון מעלים המחברים בעיות משפטיות מעניינות ביחס לפוליסת ביטוח חיים ולהפרש שבין הפרמיות ששולמו לבין התמורה המתקבלת. בעיות אלה לא התעוררו עדיין וטרם נתגבשה פרקטיקה בנידון, אך בעיות אלה מעניינות ביותר ויורדות עד שורש מהות ביטוח החיים, בכלל, והפוליסה והבעלות עליה, בפרט.

החידוש בדיון בחוקים פיסקליים בפרק זה הוא הדיון בשילוב הכרוך בהפעלת כמה דינים פיסקליים על סיטואציה אחת. כאן הוצג השילוב של מס עזבון ומס רווחי הון. המחברים מייצעים, ובצדק, לא לערער על קביעת ערכי נכסי ההון לצורך מס עזבון כי בהפחתת ערך הנכס יצא שכר מס העזבון המופחת בהפסד מס רווחי ההון המוגדל (ראה: עמ' 91).

בעיה נוספת של שילוב מסים מעוררים המחברים בעמ' 95 ביחס לנכסים עיסקיים שעברו לעזבון עקב פטירה. המחברים נותנים שתי דוגמאות שבהם, באחת, במקרה של הפסקת העיסוק, כתוצאה משילוב מס הכנסה ומס עזבון מגיעים המסים לכדי 94% מהרווח; ובשניה, כאשר אין הפסקת עיסוק, בשל שילוב מס עזבון ומס הכנסה משולם מס בשיעור של 132%, כלומר: 32% הפסד. דבר זה – אין הדעת סובלתו, וצודקים המחברים בדרישתם למחוקק שינקוט בצעדים חקיקתיים לשינוי מצב אבסורדי זה.

²² ידיו, שם. לאחר הדפסת הספר הופיעה הערה נוספת בענין. ראה ד"ר א. לאופר, "צד חזן או צד שלישי", הפרקליט, כרך כ"ו, עמ' 186.

²³ הצעת חוק יחסי ממון בין בני-זוג, תשכ"ט-1969, הצי"ח 849, עמ' 333.

²⁴ ראה, למשל, עמ' 49.

²⁵ ראה, למשל, עמ' 46, 65, 68, 70.

²⁶ ראה, למשל, עמ' 82, 88, 89.

גם בפרק הרביעי הודן כחוק מס שבה מקרקעין מובאים בנוסף להוראות החוק הרלוונטיות בעיות של שילוב מסים: מס עזבון ומס שבת. גם כאן מוכיחים המתבררים שהקטנת השומה לצורך מס עזבון יכולה להביא להקלה מועטת במס עזבון, אך יכולה להביא להפסדים בשיעורים ניכרים בתשלום מס שבת, כך שבסופו של חשבון הרווח שהושג בהקטנת השומה לצורך מס עזבון יוצא בהפסד השיעורים הגבוהים של מס שבת (ראה דיון מפורט בעמ' 97–98 וטבלה בעמ' 98 המבליטה ומבהירה את יחסי הגומלין בין שני סוגי מסים אלה).

הפרק החמישי הנושא את הכותרת: "חוק מסחרי", דן בהשלכות של פטירת אדם מבחינת יחסי המסחר שלו עם סביבתו. בפרק מופיע דיון בדיני שטרות: חיוב העזבון לכבד שטר החתום על-ידי המוריש, מתד גיסא, וזכותו של העזבון המחזיק בשטר לתבוע על פיו, מאידך גיסא. כמו כן מוזכרים בפרק השפעת הפטירה על מוסדות נוספים מתחום המשפט המסחרי, כגון: שותפות, פשיטת רגל, הברה ואגודה שיתופית. ראוי לציין שבדיון באגודות שיתופיות לא הסתפקו המחברים בתיאור הדיון הקיים (פקודת האגודות השיתופיות) אלא גם סיכמו בקצרה את הוראות הצעת חוק האיגוד השיתופי²⁷ (עמ' 116–119) בעוד שלגבי נכסים משותפים בין בני הזוג לא עשו כן²⁸, דבר המעיד על חוסר אחדות בגישה.

הפרק הששי הודן בהגנת הדייר הינו פרק קצר (עמ' 120–122). מבחינה מיבנית מקומו בפרק השביעי ואין לו מקום כיחידה בפני עצמה.

הפרק השביעי דן במכלול חוקים וגורמות המושפעים מפטירתו של אדם. אין מכנה משותף בין חוליות הפרק, והפרק הינו אוסף של הוראות מתחומי משפט שונים העוסקים בהשפעת פטירת אדם על זכות או חובה בתחומי המשפט הנדונים. בפרק זה יש מקום לדון בסוגיית הגנת הדייר, שהוקצה לה פרק נפרד, וברישום וזכות קנייניות במשרד ספרי האחוזה המופיע בסוף הפרק הראשון. מאידך, דיון בזכויות הקשורות ליחסי עבודה קשור קשר אורגני לפרק התשיעי (ראה להלן), ואכן שם מקומו.

הפרק השמיני עוסק בצד הפורמלי והרישומי של הפטירה עצמה. כלולים בפרק הוראות בדבר רישום הפטירה, הצהרות מוות, דיני הקבורה וחקירת סיבות מוות. בסוף הפרק מקדישים המחברים כעמוד ומחצה לבעית ניתוחי מתים ומובאים סעיפי חוק האנטומיה והפתולוגיה, תשי"ג–1953, והתקנות שהותקנו על-פיו. מצער הדבר שהאספקטים המשפטיים של מחלוקת חברתית-ציבורית זו לא נידונו בהרחבה. למשל, היה מקום לדון בדי מי הבעלות על גווית הנפטר, או שמא הגוויה הינה חפץ שלגביו לא חלים דיני הקנין והבעלות.

הפרק התשיעי מכיל דיון נרחב ומפורט בדיני קיצבאות וגמלאות לפי חוק הביטוח הלאומי ולפי חוקים ספציפיים לסוגי עובדים מיוחדים (שלוחי ועובדי ציבור, אנשי צבא ומשטרה, מתנדבים וממלאי שירות לאומי). פרק זה הינו מפורט מדי ומכיל את כל הפרטים ואף הטפלים שבהם, לרבות הצדדים הפרוצדורליים והפורמליים. דיון רב-כמות כזה בדיני גמלאות וקיצבאות נראה מופרז מדי והקורא לא היה מפסיד לו צמצמו המחברים פרק זה לכדי מחצית או רבע והסתפקו בהבאת החיקוקים וסעיפיהם המרכזיים

²⁷ הצעת חוק האיגוד השיתופי, תשכ"ח–1968, הצי"ח 778, עמ' 249. וראו: ד. א. פריגל, "הצעת להצעת חוק האיגוד השיתופי", תשכ"ח–1965, משפטים, כרך א', עמ' 648.

²⁸ ראה היש 23 לעיל.

ספרים

והקורא המעוניין בפרטים הטכניים היה מוצאם ללא כל קושי בסעיפי החיקוקים הרלוונטיים. פרק זה עומד בדיספרופורציה לשאר חלקי הספר; הוא תופס שליש מעמודי הספר (כ־70 עמ') ואילו דיני ירושה מחזיקים כ־35 עמ' בלבד, דהיינו 1/6 מעמודי הספר. בטרם נסכם נעיר הערה כללית. בספר מודגש יתר על המידה הצד הפרוצסואלי־טכני. מוזכרים למשל מחירי האגרות עבור עריכת צוואה בפני רשות²⁸, הפקדת צוואה והחזרתה²⁹, בקשה לצו ירושה וצו קיום³⁰, אגרת פרסום בילקוט הפרסומים³¹, רישום גכסי נפט במשרד ספרי האחוזה³², תעודת פטירה³³, ועוד³⁴. פירוט זה מיותר, בייחוד ששיעורי איגרות אלו הם דברים המשתנים בתדירות רבה ואין להם מקום בספר המיועד לשנים רבות. ואכן, כמחצית השנה לאחר צאת הספר לאור השתנו כבר שיעורי האגרות³⁵ או החיקוק הקובע אותם³⁶.

לסיכום: לפנינו ספר המרכז במסגרת אחת את יחסו של המשפט לפטירתו של אדם תוך הצגה של כל רבגוניות השפעת הפטירה על אספקטים רבים ושונים בחיי האדם. בספר ישנו פירוט רב מדי של נושאים שוליים בעוד שנושאים מרכזיים זכו לטיפול מועט יחסית, אך קריאת הספר נותנת לקורא תמונה ברורה וכללית על דיני ירושה ועזבון. להצלחת הספר תרמו עיסוקם המיוחד של שני המחברים. בקיאות האחד בדיני עבודה וביטוח לאומי סייעו להצגת דיני הקיצבאות והגמלאות בצורה ברורה תוך גילוי בקיאות בחיקוקים הספציפיים הרלוונטיים; והיותו של המחבר השני עורך ורואה חשבון הביאה לדיון ממצה ומעניין בשילוב המסים השונים החלים על העזבון והירושים עקב פטירת המוריש. מן הראוי שספר זה יהיה בשימושם של העוסקים בירושה ועזבון ובייחוד מנהלי עזבון, רואי־חשבון ועורכי־דין העוסקים בירושות ועזבונות.

משה דרורי*

28 ראה עמ' 10.

29 ראה עמ' 12.

30 ראה עמ' 22.

31 ראה עמ' 22.

32 ראה עמ' 34.

33 ראה עמ' 132. אגרה זו הועלתה לאחזונה לשתי ל"י. ראה: תקנות מרשם האוכלוסין תשט"ו—1955, תקנה 7(9), כפי שתוקנה בק"ת 2562, מיום 21.5.70.

34 ראה עמ' 108, 136. וכן ראה את המקומות בהם מצוטטות תקנות בתי המשפט (אגרות), תשכ"ז—1968, לפי אינדקס החיקוקים המופיע בעמ' 211.

35 ראה ה"ש 33 לעיל, ה"ש 36 להלן.

36 ראה למשל תקנות המקרקעין (אגרות), תשל"ג—1970, ק"ת 2524 (מיום 24.2.70), עמ' 1050, המבטלות בתוקפה 31(א) את תקנות המקרקעין (אגרות), תשכ"ז—1966, עליהן מסתמכים המחברים בספר, והבאות במקומן. הסכם שנקבע בתקנות לתשלום המקדמה המשולמת עם בקשת הגמלה שנתה התפחת מ־30 ל־25 ל"י. ראה: תקנות המקרקעין (אגרות) (תיקון), תשל"ג—1970, ק"ת 2564, מיום 28.5.70, עמ' 1638.

* תלמיד השנה הרביעית בבקלמה למשפטים.

שפטלוביץ: דיני המשפחה ושיפוטם ליהודי ישראל*

המחבר מתיימר לתאר בספר זה את "דיני המשפחה ושיפוטם ליהודי ישראל... לפי החוק הישראלי, המשפט העברי והפסיקה הישראלית", אך התוצאה היא בליל מוזר של הלכות, תקדימים, הוקים ודברי פרשנות שאין הקורא יודע להבחין ביניהם. הספר מביא את הדינים המרובים, עד כמה שאפשר, בלשון המקורית של החוקים, המשפטים ופסקי הדין – דבר העשוי להגביר את ערכו השימושי של הספר (הערת שולים מס' 1 להקדמה), אך לכאן יפה במיוחד האימרה שאין נחתום מעיד על עיסתו. לי נראה כי שיטתו של שפטלוביץ ודרך שימושם במקורות יש בהם דוקא כדי להטעות את הקורא ולהוליכו שולל. כל המעיין בספר ולא שם לבו להבהרה זו שהמחבר מצא משום מה להצניעה בהערת שולים, היה עלול לחשוב לתומו כי המובא בספר כולו מפרי עטו של המחבר, שכן בספר גופו אין למצוא זכר לסימני ציטוט מקובלים, וממילא אין הקורא יכול להבחין בין מה שהמחבר אומר משלו ובין מה שהוא "מצטט" משל אחרים. הדבר חמור פי כמה משום שלפי הודאתו של המחבר גופו הציטוט הוא "עד כמה שאפשר", ואכן מובאותיו של המחבר מקוטעות ובלתי מדויקות, כשהוא מלקט, לעתים קרובות, מן המקורות רק "צימוקים" החביבים עליו ומתעלם מן היתר, אם כי אין הוא שוכח להוסיף לדברים, לעיתים, גם גופך משלו. פרט לכך מלא הספר שיבושים וטעויות כרימון שהקורא נתקל בהם על כל צעד ושעל. אביא בזה כמה דוגמאות שנקרו בדרכי אנכי עיון בספר שלפנינו.

א) בעמ' 44 לספר בסעיף הדין ב"עמדת המשפט הבינלאומי לגבי נישואין אזרחיים", מציג המחבר את השאלה האם יש להתחשב ב"מניעה לכריתת הנישואין לפי החוק האישי של אחד מבני הזוג", והוא אומר:

"... במשפט על נישואי תערובת שנערכו בהו"ל (קפריסין)... פסק הרוב בסופו של הדבר שיש להתעלם מהמניעה לכריתת ברית נישואין... ושרק החוק של מקום עריכתו של טכס הנישואין מכריע".

האסמכתא המובאת היא "בג"צ 143/62 בפירושו של בג"צ 80/63. איני יודע מה ענין בג"צ 80/63 לכאן, אך על כל פנים ההכרעה בבג"צ 143/62 נפלה על סמך שיקולים של משפט מינהלי בלבד, דהיינו שפקיד הרישום של מרשם התושבים חיב

* הוצאת גוילים, תל-אביב, תשכ"ה, 236 עמ'.

1 חקלאי נ. שר הפנים, י"ז פד"י, 2048.

2 פונק שלזינגר נ. שר הפנים, י"ז פד"י, 225.

לרשום כנשואים בני-זוג שנישאו בחוץ-לארץ, אם הובאה לפניו ראייה על קיום הטכס. הדברים שנאמרו על-ידי השופט זוסמן בזכות ההכרה בנישואין לגופו של ענין היו בגדר הרהורים של אימרת אגב ששאר השופטים במפורש העדיפו שלא לחוות את דעתם עליה.

ב) בהקדמתו לספר מביא המחבר דברים של השופט זוסמן מאותו פסק-דין גופו (פונק שלזינגר) לפיהם על השופט לנקוט בכגון דא קנה מידה שיהיה "מאזן כל הדעות הרווחות בציבור", אך הפעם מצא המחבר לגבון לכנות דעה זו כ"דעת יחיד". לעומת זאת דעת המיעוט של השופט זילברג באותו פסק-דין (המכילה קביעה באותו הקשר), לפיה "אין חוקי האישות הדתיים שלנו נוגדים את השקפותיו של כלל הציבור הישראלי" מובאת על-ידי המחבר ללא הסתייגות (דרך אגב המחבר מציין כמקור למובאה זו את ע"א 309/62 העוסק בסוגיה אחרת לגמרי). התייחסות מוזרה מעין זו אפשר למצוא גם בעמ' 46 של הספר בו מביא המחבר את דברי השופט זילברג בע"א 337/62 לגבי ה"ידועה בציבור", תחת המלים "וכה אמר בית המשפט העליון", בעוד שלאמיתו של דבר השקפה זו נשארה במיעוט באותו פסק-דין.

ג) בעמ' 70 של הספר מביא המחבר את דברי השופט זילברג — כדרכו ללא ציון מרכאות — לגבי הליכת אשה אחרי הדומיסיל של בעלה (פרט למקרה שהם חיים בנפרד) והקורא עשוי לקבל את הרושם כי דברים אלה משקפים את ההלכה. כידוע נפסק, ברוב דעות, כי אין אשה הולכת כל ל אחרי הדומיסיל של בעלה, אך המחבר העדיף משום מה להביא לפנינו כהלכה פסוקה את דעת המיעוט דוקא.

ד) בעמ' 168 של הספר אומר המחבר כי "בקשה למתן פסק-דין הצהרתי על המצב העובדתי שהמבקש הוא נשוי או בלתי נשוי נופלת בתחום המונח 'נישואין וגירושין' של סעיף 1 לחוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין), תשי"ג—1953, והיא שייכת לכן, לסמכות היחודית של בית דין רבני". כאסמכתא מובא ע"א 47/57. בפסק-דין זה נאמר:

"לכן, לכאורה, השאלה המתעוררת כאן היא: האם בכל מקרה שאדם מבקש פסק-דין הצהרתי על המצב העובדתי שהוא נשוי או בלתי נשוי — עניינה של בקשה כזאת נופל בתחום המונח 'נישואין וגירושין'. אפילו ייתכן מקרה שבו אפשר להבדיל בין ענין כזה לבין ענין נישואין וגירושין (ואין אנו באים כאן לחוות דעה אם ייתכן מקרה כזה ואם לאו) ברור הדבר... כי המקרה הנוכחי איננו כזה... מבחינת הסמכות ברור שהשאלה העומדת להכרעה במישרין היא: ערך הקידושין שנעשו..." (עמ' 1234, הדגשות שלי—פ.ש.).

דומה, אפוא, כי המחבר ראה רק מהרהורי לבו. יש לציין כי האסמכתאות מהן אפשר היה, אולי, להסיק מסקנה הפוכה מזו של מחברנו (בג"צ 118/64; ע"א 456/63) כלל לא נזכרות כאן.

- 3 רחוב שטיינליץ נ. יצחק שטיינליץ, י"ח פד"י, 123.
- 4 ריזנפלד נ. יעקובסון, י"ח פד"י, 1009.
- 5 היזחיים נ. בילסקי, י"ב פד"י, 1233.
- 6 בן יעקב נ. מנהל משרד טרישם חרשכים, אילת, י"ח פד"י (2), 458.
- 7 גרייניץ נ. שטרן, י"ח פד"י (1), 285, 294.

ה) בעמ' 60 של הספר אומר המחבר כי "אם הנישואין הביגמיים הושלמו בחו"ל, אין להאשים בכך את העבריין בישראל", אך דברים אלה שהיו נכונים בשעתם לגבי סעיף 181 לפקודת החוק הפלילי 1936 (ראה ע"פ 35/59), שוב אינם נכונים לאחר צאת החוק לתיקון דיני העונשין (ריבוי נישואין), תשר"ט—1959. חוק זה אומר בסעיף 4(3) שבו, כי לענין עבירת הביגמיה "אין נפקא מינה... אם הנישואין החדשים נערכו מחוץ לישראל, ובלבד שבשעת הנישואין היה הנושא אזרח ישראל או תושב ישראל".

ו) מגדיל המחבר לעשות בעמ' 117 של הספר בו הוא אומר כי "גירושין אורחיים, היינו גירושין שנערכו בערכאות בחו"ל לפי נימוסיהם, אינם נחשבים לגירושין לפי דיני ישראל". כ"אסמכתא" מביא המחבר את המשנה במסכת גיטין דף ס"ה ע"ב, אותה מצטט שפטלוביץ כך: "עשו לה כנימוס — לא אמר כלום". אך אם נעיין במקור נזכר כי לא דברים ולא יצר. נאמר שם:

"האומר כתבו גט ותנו לאשתי גרשה כתבו איגרת ותנו לה הרי אלו יכתבו ויתנו, פטרה פרנסה עשו לה כנימוס עשו לה כראוי לא אמר כלום".

אומר רש"י שם ד"ה כנימוס "כחוק לא ידעינן אי חק גט אי חק מזון וכסות וכן כראוי". ובכן, הביטוי "כנימוס" — כפי שגם עולה מתוך הקשר הדברים — הדו-משמעותית המיוחסת לו כאן אינה או גט כדמו"י או גירושין לפי חוקי הגויים, אלא או גט כדמו"י או חוק מזונות וכסות, והמחבר בדה כאן דברים מלבן.

ז) בעמ' 63 של הספר אומר המחבר:

"יבמה (אלמנה שזוקקה לחליצה) שנישאת לאיש בלי חליצה — נישואיה נישואין, אם גם בית הדין הרבני לוחץ על גירושיהם".

דברים אלה בטעות יסודם, כי ההלכה היא שיבמה שנישאת לזר היא ספק מקודשת⁸. כ"אסמכתאות" מביא המחבר: "אה"ע קמ"ג; קנ"ו, א'; קנ"ט; קס"ה. רמב"ם, הלכות ייבום. שבת כ"ו, א'. יבמות ל"ט, ע"ב; ק"ו, ע"א". כנראה התכוון המחבר שהקורא חפש בעצמו את המקור לדברים אלה, כי הוא על-כל-פנים לא יכל למצוא להם מקור כלשהו, שכן הפנייה ל"רמב"ם הלכות ייבום" או לאבן העזר מבלי לציין את הסעיף המדויק היא הפניית שווא. למשל, סימן קמ"ג באבן העזר דן בהמגרש על תנאי וכלל לא בשאלה שלפנינו. הוא הדין לגבי ה"אסמכתאות" האחרות הנ"ל שאין בהן כל ממש. נראה לי כי המתיימר להגיש למשפטן ספר לימוד בדיני משפחה מן הראוי שידקדק באסמכתאות ויהיה זהיר במסקנותיו. העתקה חפוזה מן המקורות אינה יכולה לשמש תחליף לכך.

פנחס שיפמן

8 מורה נ. היהודים, י"ג פד"י, 1839.

9 ראה: ע"פ 135/70 מדינת ישראל נ. קאליה, כ"ד פד"י (1), 417.

10 יבמות ע"ב ע"ב; רמב"ם, הלכות אישות, פ"ד הלכה י"ד. ראה גם: ע"א 603/65 פלרמן נ. פלרמן, כ" פד"י (2), 465; ד"נ 14/66, כ" פד"י (4), 693.

ספרים שנתקבלו במערכת :

ויסמן: חוק המקרקעין, תשכ"ט—1969; מגמות והישגים, הוצאת המכון למחקרי חקיקה ולמשפט
השוואתי, ירושלים, תשל"ל—1970, 139 עמ'.
צלטנר: חוזים, חלק שלישי, הוצאת אבוקה, תל-אביב, תשל"ל—1970, 446 עמ'.

ISRAEL LAW REVIEW, Volume 5, Number 2, April 1970

תוכן החוברת :

ARTICLES:

Reuven Yaron, The Laws of Eshnunna
Edoardo Vitta, The Conflict of Personal Laws, Part II
Schneyer Z. Feller, The "Knowledge" Rule
Joshua Weisman, The Land Law, 1969: A Critical Analysis

LEGISLATION:

Ernst Livneh, The Litigation Between Spouses (Regulation) Law, 1969

CASES:

Abraham J. Multer, Further Comment on *Wener v. Wener*
P. E., A Digest of Recent Israeli Cases

BOOKS:

Shabtai Rosenne, Clive Parry, ed., The Consolidated Treaty Series
Peter Elman, Ze'ev Falk, *Mavo Ledinei Israel Bimei Habayit Hasheni*